

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

γιὰ
τὸν Καβάφη
Σ. ΙΑΙΝΣΚΑΓΙΑ

οἱ δίκες τῶν
βασανιστῶν

Γ. ΚΑΡΡΑΣ

ή συνταγματικὴ προστασία
τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας

Α. ΜΑΝΕΣΗΣ

ἱστορία
τελειωμένη,
ἱστορία
χωρὶς
τελειωμό

L. ALTHUSSE

οἱ κοινωνικὲς τάξεις
σύμφωνα μὲ τὸ μαρξισμὸ

Ν. ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ

• τὰ δυτικοευρωπαϊκὰ πανεπιστήμια

A. ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ

• γιὰ τὸ πρόγραμμα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς

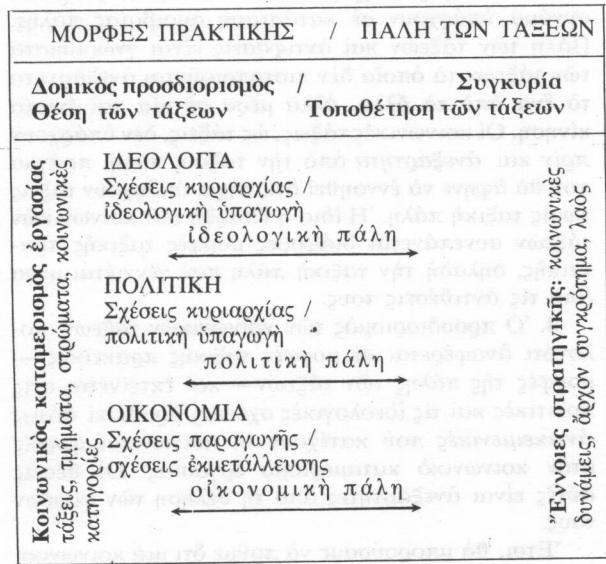
A. ΜΠΑΓΙΟΝΑΣ

μηνιαία ἐπιθεώρηση • τεῦχ. 6 • νοέμβρης 1976 • τιμὴ τεύχ. 40 δρχ.

τάξη δρίζεται άπο τη θέση πού παίρνει σε ένα σύνολο μορφῶν κοινωνικής πρακτικῆς ή, μ' ἄλλα λόγια, άπο τη θέση πού ἔχει στὸν σύνολο κοινωνικὸν καταμερισμὸν ἐργασίας. Καὶ ἔρουμε διτὶ δικούνος καταμερισμὸς ἐργασίας περιλαμβάνει ἐπίσης τὶς ἴδεολογικὲς καὶ τὶς πολιτικὲς σχέσεις. Συνεπῶς ἡ κοινωνικὴ τάξη εἶναι ἔννοια ποὺ ὑποδηλώνει τὸ δομικὸν ἀποτέλεσμα στὸν κοινωνικὸν καταμερισμὸν ἐργασίας (τὶς κοινωνικὲς σχέσεις καὶ τὶς μορφὲς κοινωνικῆς πρακτικῆς). Ἡ θέση μᾶς τάξης στὸ πλαίσιο τοῦ κοινωνικοῦ καταμερισμοῦ ἐργασίας δρίζει αὐτὸν ποὺ θὰ δύναζε δομικὸν ταξικὸν προσδιορισμό. Δηλαδὴ ἡ θέση αὐτὴ καθορίζει τὴν ἵδια τὴν ὑπαρξὴν τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς δομῆς —σχέσεις παραγωγῆς, θέσεις κυριαρχίας/ὑπαγωγῆς, πολιτικῆς καὶ ἴδεολογικῆς— μέσα στὸ σύνολο τῶν μορφῶν κοινωνικῆς πρακτικῆς: οἱ τάξεις δὲν ὑπάρχουν παρὰ μέσα στὴν πάλη τῶν τάξεων.

4. Ὁστόσο δομικὸς προσδιορισμὸς τῶν τάξεων πρέπει νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὴν ταξικὴ τοποθέτηση σὲ μὰ συγκεκριμένη συγκυρία. Ἡ συγκυρία προσφέρει τὸ πεδίο δικούνος συμπτυχνώνεται ἡ ἴστορικὴ ἀτομικότητα, πάντοτε μοναδικὴ, ἐνὸς κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ, μὲ δυό λόγια, ἡ συγκυρία εἶναι ἡ συγκεκριμένη κατάσταση τῆς πάλης τῶν τάξεων. Πράγματι, δι τονισμὸς τῆς σημασίας τῶν πολιτικῶν καὶ ἴδεολογικῶν σχέσεων γιὰ τὸν προσδιορισμὸν τῶν τάξεων καὶ ἡ ἔμφαση στὸ γεγονός διτὶ οἱ κοινωνικὲς τάξεις δὲν ὑπάρχουν παρὰ σὲ κατάσταση ταξικῆς πάλης, δὲν πρέπει νὰ μᾶς δόδηγῃσει σὲ μὰ βουλησιαρχικὴ θεώρηση ποὺ θὰ ἀνήγαγε τὸν προσδιορισμὸν τῶν τάξεων ἀπλὰ καὶ μόνο σὲ ταξικὴ τοποθέτηση. Τὸ πράγμα ἔχει σημασία ἰδιαίτερα διαπιστώνεται διάσταση ἀνάμεσα στὸν δομικὸν ταξικὸν προσδιορισμὸν καὶ τὴν ταξικὴ τοποθέτηση μέσα στὴ συγκυρία.

Γιὰ νὰ γίνει περισσότερο καθαρὸ τὸ ζήτημα, ὑποβάλλω ἔνα ἀπλὸ σχεδιάγραμμα ποὺ θὰ ἐπεξηγήσω στὴ συνέχεια.

α) Εἶναι δυνατὸ μιὰ κοινωνικὴ τάξη, τιμῆμα ἡ στρῶμα τάξης, νὰ μὴν ἔχει ταξικὴ συνείδηση ἀντίστοιχη μὲ τὰ συμφέροντά της, τὰ διποὺα ἔξαλλου διαγράφονται ὡς δρίζοντας τῆς πάλης της. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη τυπικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ ἐργατικὴ ἀριστοκρατία, δια τὸ ἀκριβῶς, ἀνάλογα μὲ τὴ συγκυρία, ἔχει ἀστικὴ ταξικὴ τοποθέτηση. Πράγμα ποὺ δὲν σημαίνει βέβαια διτὶ μετατρέπεται ὡς ἐκ τούτου σὲ τιμῆμα τῆς ἀστικῆς τάξης. Παρὰ τὴν ἀστικὴ ταξικὴ τοποθέτηση της, ἡ ἐργατικὴ ἀριστοκρατία, λόγω τοῦ δομικοῦ ταξικοῦ προσδιορισμοῦ της, παραμένει τιμῆμα τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ μάλιστα, σύμφωνα μὲ τὸν Λένιν, ἀποτελεῖ «στρῶμα» τῆς ἐργατικῆς τάξης. Μ' ἄλλα λόγια δι ταξικὸς προσδιορισμὸς τῆς ἐργατικῆς ἀριστοκρατίας δὲν μπορεῖ νὰ ἀναχθεῖ εὐθέως στὴν ταξικὴ τοποθέτηση της.

"Ἄς ἔξετάσουμε ἐπίσης καὶ τὴν ἀντίστροφη περίπτωση: αἴφνης τάξης, τιμῆματα ἡ στρῶματα τάξεων, καὶ ἰδιαίτερα ἡ μικροαστικὴ τάξη, μπορεῖ σὲ μὰ συγκεκριμένη συγκυρία νὰ ἔχει προλεταριακὴ ταξικὴ τοποθέτηση ἡ μὰ τοποθέτηση ποὺ τὴ φέρνει κοντὰ στὴν ἐργατικὴ τάξη, ἀλλὰ παραταῦτα ἡ μικροαστικὴ τάξη δὲν γίνεται τιμῆμα τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ἐνα παράδειγμα: Οἱ τεχνικοὶ τῆς παραγωγῆς μερικὲς φορές ἔκδηλωνται μὲ προλεταριακὴ ταξικὴ τοποθέτηση καὶ μάλιστα, στὴ διάρκεια ἀπεργιῶν παίρνουν τὸ μέρος τῆς ἐργατικῆς τάξης. Τοῦτο δὲν σημαίνει διτὶ οἱ τεχνικοὶ εἶναι τιμῆμα τῆς ἐργατικῆς τάξης, διότι δομικὸς ταξικὸς προσδιορισμὸς καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση δὲν μπορεῖ νὰ ἔξισωθεῖ μὲ τὴν ταξικὴ τοποθέτηση τους. Καὶ ἀκόμη: αὐτὸν τὸ κοινωνικὸ σύνολο (τεχνικοὶ-μηχανικοὶ) λόγω τοῦ δομικοῦ ταξικοῦ προσδιορισμοῦ του πότε παίρνει τὸ μέρος τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ πότε τὸ μέρος τῆς ἀστικῆς (ἀστικὴ ταξικὴ τοποθέτηση). Ἀλλά, δπως οἱ τεχνικοὶ δὲν γίνονται τιμῆμα τῆς ἐργατικῆς τάξης κάθε φορά ποὺ τάσσονται μὲ τὸ μέρος της, ἄλλο τόσο δὲν γίνονται τιμῆμα τῆς ἀστικῆς τάξης κάθε φορά ποὺ ἔκδηλωνται μὲ ἀστικὴ ταξικὴ τοποθέτηση. "Αν δομικὸς ταξικὸς προσδιορισμὸς ἔξιμοιωθεῖ μὲ τὴν ταξικὴ τοποθέτηση τότε ἔγκαταλείπεται τὸ αἴτημα γιὰ ἀντικειμενικὸ προσδιορισμὸ τῶν θέσεων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, καὶ μοιραία υιοθετεῖται μιὰ ἴδεολογία «εὐθύγραμμων συσχετισμῶν τῶν κοινωνικῶν κινημάτων».

β) Φαίνεται λοιπὸν καθαρὸ διτὶ οἱ πολιτικὲς καὶ ἴδεολογικὲς σχέσεις, σχέσεις πολιτικῆς καὶ ἴδεολογικῆς ὑπαταγῆς, σχέτιζονται μὲ τὸν δομικὸ ταξικὸ προσδιορισμό. Συνεπῶς δι ἀντικειμενικὸς προσδιορισμὸς τῶν θέσεων τῶν κοινωνικῶν τάξεων δὲν ἀφορᾶ μόνο τὴν (οἰκονομικὴ) θέση στὶς σχέσεις παραγωγῆς, οὔτε τὰ πολιτικὰ καὶ ἴδεολογικὰ στοιχεῖα συναντιοῦνται μόνο στὴν ταξικὴ τοποθέτηση μᾶς τάξης. Ἐπίσης, δι ἀντικειμενικὸς προσδιορισμὸς δὲν ἔξισωνται, δπως διατείνεται μιὰ παλιὰ διφορούμενη ἀποψη, μὲ κάποια «οἰκονομικὴ δομὴ» ποὺ ἀπὸ μόνη της προδιαγράφει ἀφενὸς ἀντικειμενικές θέσεις τῶν τάξεων καὶ ἀφετέρου τὴν ταξικὴ πάλη ποὺ ἐπεκτείνεται στὸ πολιτικὸ καὶ ἴδεολογικὸ ἐπίπεδο. Αὐτὴ δὲν ἀποψη σήμερα ἔμφα-

νίζεται πολὺ συχνά μὲ τὴ μορφὴ μᾶς διάκρισης ἀνάμεσα στὴν «ταξικὴ κατάσταση» (οἰκονομικὴ) καὶ τὴν ταξικὴ πολιτικοῦδεολογικὴ τοποθέτηση. Ἀς τονίσουμε κατηγορηματικὰ δῖτι δομικὸς ταξικὸς προσδιορισμὸς ἀφορᾶ τὴν οἰκονομική, τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν ἰδεολογικὴ ταξικὴ πάλη πού, μέσα στὴ συγκυρίᾳ, ἐκφράζεται μὲ ἀνάλογη ταξικὴ τοποθέτηση.

Τὸ πρόγραμμα ἔχει σημασία. Ὁλη ἡ προηγούμενη ἀνάλυση δὲν ἔχει καμία σχέση μὲ τὸ χεγκελιανὸ σχῆμα τῆς τάξης «καθεαυτῆν» (ταξικὴ οἰκονομικὴ κατάσταση ἢ ἀντικειμενικὸς προσδιορισμὸς μὲ βάση ἀποκλειστικὰ τὴ διαδικασία παραγωγῆς) καὶ τῆς τάξης «γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς» (τάξη προκισμένη μὲ δικῇ τῆς ταξικὴ συνείδηση καὶ μὲ αὐτόνομη πολιτικὴ ὁργάνωση = πάλη τῶν τάξεων), σχῆμα μὲ τὸ ὅποιο, στὴ μαρξιστικὴ παραδοσῆ, δὲ Λουκᾶς συνέδεσε τὸ ὄνομά του. Ἡ θέση αὐτῆ συνεπάγεται:

α) Κάθε ἀντικειμενικὴ ταξικὴ θέση μέσα στὴ διαδικασία παραγωγῆς μεταφράζεται ἀναγκαστικὰ σὲ δρισμένα ἀποτελέσματα ποὺ ἀφοροῦν τὸ σύνολο τοῦ δομικοῦ προσδιορισμοῦ μᾶς τάξης, δηλαδὴ μεταφράζεται σὲ μὰ ἴδιαίτερη θέση ποὺ θὰ πάρει ἡ δοσμένη τάξη στὶς πολιτικὲς καὶ ἰδεολογικὲς σχέσεις τοῦ κοινωνικοῦ καταμερισμοῦ ἐργασίας. Στὶς οἰκονομικὲς σχέσεις τὸ νὰ λέμε δῖτι ὑπάρχει λογονυχάρη ἐργατικὴ τάξη συνεπάγεται ἀναγκαστικὰ μὰ ἴδιοτυπη θέση τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ στὸ ἐπίπεδο τῶν πολιτικῶν καὶ ἰδεολογικῶν σχέσεων. Αὐτὸ δὲ συμβεῖ ἀκόμη κι ὅταν, σὲ μερικὲς χῶρες καὶ δρισμένες ἴστορικὲς περιόδους, ἡ ἐργατικὴ τάξη τυχαίνει νὰ μὴν ἔχει δικῇ τῆς «ταξικὴ συνείδηση» ἢ μὰ αὐτόνομη, δικῇ τῆς, πολιτικὴ ὁργάνωση. Στὴν περίπτωση αὐτῆ ἡ οἰκονομικὴ ὑπόσταση τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἀκόμη κι ἀνὴ ἡ ἴδια ἔχει ἀπόλυτα προσβληθεῖ ἀπὸ τὴν ἀστικὴ ἰδεολογία, μεταφράζεται σὲ ὑλικὲς μορφὲς ἴδιοτυπης πολιτικοῦδεολογικῆς πρακτικῆς, διάφανες στὸν «ἀστικό» της λόγο. Πρόκειται γι’ αὐτὸ ποὺ δὲ Λένιν, ἐντελῶς περιγραφικὰ ἀλλωστε, ὑπαινίσσεται μὲ τὸν δρό ταξικὸ ἔνστικτο. Βέβαια, γιὰ νὰ γίνουν κατανοητὰ τὰ προηγούμενα πρέπει νὰ ξεκόψει κανεὶς ἐντελῶς ἀπὸ μὰ ὀδόκληρη παραδοσῆ ποὺ θεωρεῖ τὴν ἰδεολογία «σύστημα ἰδεῶν» ἢ λόγο μὲ «συνοχῆ», καὶ νὰ τὴν ἐννοήσει ὡς σύνολο ὑλικῶν μορφῶν πρακτικῆς. «Ολα αὐτά, βέβαια, ποὺ ἔμεσα ἀντιτίθενται στὶς ἰδεολογίες τῆς «ἐνσωμάτωσης» τῆς ἐργατικῆς τάξης, θέλουν πολὺ ἀπλὰ νὰ ποῦν δῖτι γιὰ νὰ διεξάγεται ἡ ταξικὴ πάλη σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχει «ταξικὴ συνείδηση» καὶ αὐτόνομη πολιτικὴ ὁργάνωση τῶν ἀνταγωνιζόμενων τάξεων.

β) Ἡ «ταξικὴ συνείδηση» καὶ ἡ αὐτόνομη πολιτικὴ ὁργάνωση (δηλαδὴ, ἀπὸ τὴν ἀποψὴ τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἡ ὑπαρξη προλεταριακῆς ἰδεολογίας καὶ αὐτόνομου ταξικοῦ κόμματος), εἶναι ἔννοιες ποὺ συναρτῶνται μὲ τὴν ταξικὴ τοποθέτηση καὶ μὲ τὴ συγκυρίᾳ: ἡ ταξικὴ συνείδηση καὶ ἡ αὐτόνομη πολιτικὴ ὁργάνωση συνιστοῦν τοὺς δρούς παρέμβασης τῶν τάξεων μὲ τὴ μορφὴ κοινωνικῶν δυνάμεων.

5. Ἡ κύρια πλευρὰ τῆς ἀνάλυσης τῶν κοινωνικῶν

τάξεων συνίσταται ἀκριβῶς στὴν ἐπισήμανση τῆς θέσης τοὺς κατὰ τὴν ταξικὴ πάλη, καὶ ὅχι στὸν ἐντοπισμὸ τῶν φορέων ποὺ τὶς συνθέτουν. Οἱ κοινωνικὲς τάξεις δὲν εἶναι ἐμπειρικὲς διμάδες ἀτόμων — κοινωνικὲς διμάδες— ποὺ συντίθενται μὲ τὴν πρόσθεση ἀτόμων. Στὴν πραγματικότητα, οἱ ἀμοιβαίες σχέσεις τῶν φορέων δὲν εἶναι σχέσεις δι-ἀτομικές. Ἡ ταξικὴ ἔνταξη τῶν διαφόρων φορέων ἔξαρταται ἀπὸ τὴν ταξικὴ θέση τους καὶ, ἔξαλλου, πρέπει νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὴν ταξικὴ καταγωγὴ —τὴν κοινωνικὴ

**Οἱ κοινωνικὲς τάξεις
δὲν ὑπάρχουν πρὶν
καὶ ἀνεξάρτητα
ἀπὸ τὴν ταξικὴ πάλη.**

καταγωγὴ τους. Ἡ σημασία αὐτῶν τῶν ζητημάτων θὰ φανεῖ καλύτερα δῖταν θὰ ἔξετάσουμε τὸ πρόβλημα τῆς ἀναπαραγωγῆς τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ τῶν φορέων τους. Γιὰ τὴν ὧρα:

α) Ὅσον ἀφορᾶ τὴ σχέση κοινωνικῶν τάξεων καὶ φορέων, τὸ πραγματικὸ ζῆτημα δὲν εἶναι σὲ ποιὰ τάξη ἀνήκει τὸ τάδε ἢ τὸ δείνα ἀτομο (αὐτὸ ποὺ ἐνδιαφέρει εἶναι τὰ κοινωνικὰ σύνολα), οὕτε ἐνδιαφέρουν τὰ στατιστικὰ καὶ αὐτητὰ ἐμπειρικὰ δρια τῶν «κοινωνικῶν διμάδων» (ἐκεῖνο ποὺ μετράει εἶναι οἱ τάξεις κατὰ τὴν ταξικὴ πάλη).

β) Τὸ πρῶτο ζῆτημα ἀπ’ αὐτὴ τὴν ἀποψὴ δὲν εἶναι οἱ κοινωνικὲς ἀνισότητες ἀνάμεσα στὰ ἀτομα καὶ στὶς διμάδες. Οἱ κοινωνικὲς ἀνισότητες δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἐπιπτώσεις στοὺς φορεῖς τῆς ὑπαρξης κοινωνικῶν τάξεων, δηλαδὴ ἐπιπτώσεις τῆς ἀντικειμενικῆς θέσης ποὺ κατέχουν. Γι’ αὐτὸ οἱ ἀνισότητες δὲν πρόκειται νὰ ἔχαφανιστοῦν παρὰ μόνο μὲ τὴν κατάλυση τῆς διαίρεσης τῆς κοινωνίας σὲ τάξεις. Καὶ γιὰ νὰ δολοκληρώσουμε τὸ σημεῖο αὐτό, ἀς τονίσουμε δῖτι σὲ μὰ ταξικὴ κοινωνία δὲν ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ «ἀνισότητα τῶν εὐκαιριῶν» τῶν «ἀτόμων», πρόγραμμα ποὺ συνεχῶς θὰ ἄφηνε νὰ ἐννοήσῃ δῖτι δητῶς ὑπάρχουν εὐκαιρίες ποὺ ἔξαρτῶνται ἀπὸ τὰ ἀτομα (ἢ σχεδόν), ἔτοι ποὺ οἱ ίκανότεροι καὶ οἱ καλύτεροι θὰ μποροῦσαν πάντα νὰ ξεπεράσουν τὸ «κοινωνικό τους περιβάλλον».

B. Κοινωνικὲς τάξεις καὶ οχέσεις παραγωγῆς

6. Γιὰ τὸν προσδιορισμὸ μᾶς τάξης, τὸν κύριο όρολο ἔχει ἡ θέση τῆς στὶς οἰκονομικὲς σχέσεις. Τί ἐννοοῦμε δῆμως μὲ τὸν δρό «οἰκονομία» στὴ μαρξιστικὴ θεωρία;

«Ἡ οἰκονομικὴ σφαίρα (ἢ ὁ χῶρος) προσδιορίζεται

ἀπὸ τὴν διαδικασία παραγωγῆς, ἐνῶ ἡ θέση τῶν φορέων καὶ ἡ κατὰ τάξεις κατανομή τους ἔξαρτῶνται ἀπὸ τὶς σχέσεις παραγωγῆς.

Ἡ οἰκονομία, βέβαια, δὲν περιλαμβάνει μόνο τὴν παραγωγὴ ἀλλὰ τὸ σύνολο τοῦ κύκλου παραγωγὴ-κατανάλωση-διανομὴ τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος, δηλαδὴ τὶς διαφορετικὲς «στιγμὲς» πού, στὴν ἐνότητά τους, συνθέτουν τὴν διαδικασία παραγωγῆς. Στὸν καπιταλιστικὸν τρόπο παραγώγης ἔχουμε τὸν κύκλο τῆς σύνολης ἀναπαραγωγῆς τοῦ κοινωνικοῦ κεφαλαίου: παραγωγικό, ἐμπορευματικό, χρηματικό. Ἀπ’ αὐτὸν τὸ σύνολο στοιχείων ἡ παραγωγὴ κατέχει τὸν καθοιστικὸν ρόλο. Σ’ αὐτὸν τὸ ἐπίπεδο ἡ διάκριση τῶν κοινωνικῶν τάξεων δὲν θεμελιώνεται π.χ. στὸ μέγεθος τοῦ εἰσοδήματος, δηλαδὴ στὴ διάκριση ἀνάμεσα σὲ πλούσιους καὶ φτωχούς, δύος πίστευαν σ’ δλόκληρη τὴν προμαρξιστικὴν παράδοσην ἢ δύος πιστεύει ἀκόμη σήμερον μᾶλλον δλόκληρη χρεία κοινωνιολόγων. Ἡ πραγματικὴ διάκριση στὸ μέγεθος τοῦ εἰσοδήματος εἶναι συνέπεια τῶν σχέσεων παραγωγῆς.

Τί εἶναι δῆμος ἡ διαδικασία παραγωγῆς καὶ οἱ σχέσεις παραγωγῆς ποὺ τὴν συνθέτουν;

Στὴ διαδικασία παραγωγῆς ἐντοπίζουμε καταρχὴν τὴν ἐργασιακὴν διαδικασία πού, μὲ γενικὸν τρόπο, ὑποδηλώνει τὴν σχέση τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴ φύση. Ἀλλὰ ἡ ἐργασιακὴ διαδικασία παρουσιάζεται πάντα μὲ μιὰ ἴστορικὰ καθοισιμένη κοινωνικὴ μορφή, καὶ συντίθεται στὴν ἐνότητά της μὲ τὶς σχέσεις παραγωγῆς.

Οἱ σχέσεις παραγωγῆς σὲ μιὰ ταξικὴ κοινωνία εἶναι ἀμφιπλευρες καὶ περιλαμβάνουν τὴν σχέση τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴ φύση στὸ χῶρο τῆς ὑλικῆς παραγωγῆς: εἶναι οἱ σχέσεις τῶν φορέων τῆς παραγωγῆς μὲ τὸ ἀντικείμενο καὶ μὲ τὰ μέσα ἐργασίας (παραγωγικὲς δυνάμεις). Ὡς ἐκ τούτου πρόκειται γιὰ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μεταξύ τους, δηλαδὴ γιὰ ταξικὲς σχέσεις.

Ἐτοι, οἱ δύο σχέσεις ἀφοροῦν:

α) τὴν σχέση τοῦ μὴ ἐργαζόμενου (ἰδιοκτήτη) μὲ τὸ ἀντικείμενο καὶ τὰ μέσα ἐργασίας.

β) τὴν σχέση τοῦ ἄμεσου παραγωγοῦ (ἢ τοῦ ἄμεσα ἐργαζομένου) μὲ τὸ ἀντικείμενο καὶ τὰ μέσα ἐργασίας.

Καὶ ἔχουν δύο πλευρές:

α) τὴν οἰκονομικὴν ἰδιοκτησίαν: μὲ τὸν δρό μεταξύ τῶν πραγματικῶν οἰκονομικῶν ἔλεγχο τῶν μέσων παραγωγῆς, τὴν ἔξουσία δηλαδὴ νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ παραγωγικὰ μέσα καὶ νὰ διαθέτουν τὰ παραγόμενα, μ’ αὐτὸν τὸν τρόπο, προϊόντα.

β) τὴν νομὴν: μὲ τὸν δρό αὐτὸν ἐννοοῦμε τὴν εὐχέρεια συγκεκριμένης ἀξιοποίησης τῶν παραγωγικῶν μέσων, δηλαδὴ τὴν κυριαρχία τῆς ἐργασιακῆς διαδικασίας.

6.1 Σὲ κάθε κοινωνία χωρισμένη σὲ τάξεις, ἡ πρώτη ἀπὸ τὶς παραπάνω σχέσεις (ἰδιοκτήτης-μέσα παραγωγῆς) τέμνεται πάντοτε μὲ τὴν οἰκονομικὴν ἰδιοκτησίαν. Πράγματι, οἱ ἰδιοκτῆτες ἔχουν τὸν πραγματικὸν ἔλεγχο τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ γι’ αὐτὸν ἐκμεταλλεύονται τοὺς ἄμεσους παραγωγούς, ἔξαγοντας ἀπ’ αὐτούς, μὲ διάφορες μορφές, ὑπεραξία.

Ωστόσο αὐτὴ ἡ ἰδιοκτησία ὑποδηλώνει τὴν πρα-

γματικὴν οἰκονομικὴν ἰδιοκτησίαν, τὸν πραγματικὸν ἔλεγχο τῶν μέσων παραγωγῆς, καὶ διακρίνεται ἀπὸ τὴν νομικὴν κυριότητα, ὅπως τὴν ἐπικυρώνει μιὰ μορφὴ τῆς ὑπερδομῆς, τὸ δίκαιο. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ δίκαιο, γενικά, ἐπικυρώνει τὴν νομικὴν ἰδιοκτησίαν. Ὁμως, εἶναι δυνατό μορφές νομικῆς κυριότητας νὰ μὴ συμπίπτουν μὲ τὴν πραγματικὴν οἰκονομικὴν ἰδιοκτησίαν. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ οἰκονομικὴ ἰδιοκτησία παραμένει καθοριστικὴ ὡς πρός τὴν δροθέτηση τῶν κοινωνικῶν τάξεων, δηλαδὴ ὡς πρός τὸν προσδιοισμὸν τῆς κυριαρχησ-ἐκμεταλλεύτριας τάξης.

6.2. Ἡ δεύτερη σχέση ποὺ ἀναφέραμε (ἄμεσοι παραγωγοί-μέσα καὶ ἀντικείμενο ἐργασίας) εἶναι ἐκείνη ποὺ προσδιοισεῖ, στὸ πλαίσιο τῶν σχέσεων παραγωγῆς, τὴν τάξη ποὺ ὑφίσταται τὴν ἐκμετάλλευση.

Ἐνῶ κάθε ἐργάτης εἶναι μισθωτός κάθε μισθωτὸς δὲν εἶναι ἀναγκαστικὰ ἐργάτης, γιατὶ κάθε μισθωτὸς δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὰ παραγωγικός.

Ἡ σχέση αὐτὴ εἶναι δυνατὸν νὰ πάρει διάφορες μορφές ἀνάλογα μὲ τὸν τρόπο παραγωγῆς.

Στὸν «προκαπιταλιστικὸν» τρόπους παραγωγῆς οἱ ἄμεσοι παραγωγοί —οἱ ἐργαζόμενοι— δὲν ἔταν ἀπόλυτα ἀποκομένοι ἀπὸ τὰ μέσα παραγωγῆς καὶ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐργασίας. Ἄς πάρουμε γιὰ παραδειγμάτων φεουδαλικὸν τρόπο παραγωγῆς. Παρόλο ποὺ δὲ ἀρχοντας είχε ταυτόχρονα τὴν οἰκονομικὴν καὶ τὴν νομικὴν ἰδιοκτησία τῆς γῆς, δὲ ουλοπάροικος διέθετε τὴν νομὴ τοῦ ἀγροτεμαχίου του καὶ προστατεύονταν ἀπὸ τὸ ἐθνικυδίκαιο, ἔτοι ποὺ δὲ ἀρχοντας δὲν μποροῦσε νὰ τοῦ ἀφαιρέσει αὐθαίρετα τὰ κτήματά του. Στὴν Ἑλλάδα π.χ., στὸ στάδιο μετάβασης ἀπὸ τὴν φεουδαρχία στὸν καπιταλισμό, γιὰ νὰ χάσουν οἱ δουλοπάροικοι τὰ κτήματά τους χρειάστηκε δλη ἔκείνη ἡ αίματηρη διαδικασία τῶν «περιφράξεων» ποὺ δὲ Μάρξ δύναμει πρωταρχικὴ συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου. Σ’ αὐτές τὶς περιπτώσεις τρόπων παραγωγῆς ἡ καθαυτὸν ἐκμετάλλευση προερχόταν ἀπὸ τὴν ἄμεση «ἔξαγοντας» ὑπερεργασίας μὲ τὴ μορφὴ ἀγγαρειῶν ἢ φόρων σὲ εἶδος. Στὴν προκειμένη περίπτωση ἡ οἰκονομικὴ ἰδιοκτησία καὶ ἡ νομὴ διακρίνονταν, γιατὶ δὲν προέρχονταν καὶ οἱ δυο ἀπὸ τὴν ἔδια σχέση ἰδιοκτήτες-μέσα παραγωγῆς.

Ἀντίθετα στὸν καπιταλιστικὸν τρόπο παραγωγῆς οἱ ἄμεσοι παραγωγοί (ἢ ἐργατικὴ τάξη) ἔχουν δλοκληρωτικὰ στερηθεῖ τὰ μέσα ἐργασίας, τῶν δύοινων ἡ νομὴ

καὶ ἡ ὄἰκονομικὴ ἴδιοκτησία ἀνήκει στὴν κεφαλαιοκρατικὴ τάξη. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ μιὰ δύλοκληρωμένη μορφὴ ἀποκοπῆς τῶν ἐργαζομένων ἀπὸ τὰ μέσα παραγωγῆς, ἀποκοπὴ ποὺ θὰ δημιουργήσει αὐτὸ ποὺ δὲ Μάρκος δύνομάζει «ἀπογυμνωμένο ἐργαζόμενο»: δὲ ἐργάτης δὲν διαθέτει παρὰ μόνο τὴν ἐργατικὴ δύναμή του καὶ τὴν πουλάει.

Αὐτὴ ἡ ἀποφασιστικὴ, στὸ ἐπίπεδο τῶν παραγωγῶν σχέσεων, τροποποίηση τῆς θέσης τῶν ἀμεσων παραγωγῶν μετέτρεψε τὴν ἴδια τὴν ἐργασία σὲ ἐμπόρευμα καὶ, τελικά, γενίκευσε τὴν ἐμπορευματικὴ παραγωγὴ. Τὸ ἀντίθετο δύως δὲν εἶναι σωστό. Ἡ μετατροπὴ τῆς ἐργασίας σὲ ἐμπόρευμα δὲν διφέύλεται στὸ δτὶ γενικεύτηκαν πρῶτα οἱ ἐμπορευματικὲς σχέσεις. Ἡ ἔξαγωγὴ λοιπὸν ὑπερεργασίας πραγματοποιεῖται ἐδῶ δχὶ ἀμεσα ἀλλὰ διαμέσου τῆς ἐργασίας ποὺ εἶναι ἐνσωματωμένη στὸ ἐμπόρευμα, δηλαδὴ μὲ τὴ δημιουργία καὶ τὴν οἰκειοποίηση τῆς ὑπεραξίας.

7. Οἱ σχέσεις παραγωγῆς πρέπει νὰ νοηθοῦν ὡς συνάρθρωση τῶν σχέσεων ποὺ τὶς ἀποτελοῦν, καὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ διαδικασία παραγωγῆς. Ἡ συνάρθρωση αὐτὴ δροθετεῖ τὴν κυρίαρχη σχέση ἐκμετάλλευσης ποὺ χαρακτηρίζει ἔναν τρόπο παραγωγῆς καὶ προσδιορίζει συνάμα τὴν τάξη ποὺ ὑφίσταται τὴν ἐκμετάλλευση. Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ περιοριζόμαστε στὴν ἐπισήμανση μόνο τῆς σχέσης ἴδιοκτησίας καὶ, θεωρώντας σὰν μοναδικὸ γνώρισμα τῆς τάξης τῶν ἐκμετάλλευμένων μιὰ προϋπόθεση ἀρνητικὴ (δηλ. τὴ μὴ ὑπαρξὴ ἴδιοκτησίας), νὰ κατατάσσουμε σ' αὐτὴν δῆλους δօσους δὲν διαθέτουν οἰκονομικὴ ἴδιοκτησία, δηλαδὴ τὸ σύνολο τῶν μὴ ἴδιοκτητῶν. Εἰδικότερα, τάξη ποὺ ὑφίσταται τὴν ἐκμετάλλευση πρέπει νὰ θεωρεῖται, σύμφωνα μὲ τὴ σχέση ποὺ περιγράψαμε, ἐκείνη ποὺ πραγματοποιεῖ παραγωγικὴ ἐργασία: στὸν καπιταλιστικὸ τρόπο παραγωγῆς δῆλοι οἱ μὴ ἴδιοκτητες δὲν εἶναι ἀναγκαστικὰ ἐργάτες.

7.1. Ἡ διαδικασία παραγωγῆς δὲν δρίζεται μὲ βάση τὰ «τεχνολογικὰ δεδομένα», ἀλλὰ ἀπὸ τὶς σχέσεις τῶν φορέων τῆς ἐργασίας μὲ τὰ μέσα ἐργασίας, καὶ ταυτόχρονα ἀπὸ τὴ σχέση τῶν φορέων μεταξύ τους. Ἡ διαδικασία παραγωγῆς, λοιπόν, δρίζεται ἀπὸ τὴν ἐνότητα τῆς ἐργασιακῆς διαδικασίας, τῶν «παραγωγικῶν δυνάμεων» καὶ τῶν σχέσεων παραγωγῆς. Ἡ ἐργασιακὴ διαδικασία καὶ οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις, συμπεριλαμβανομένης τῆς τεχνολογίας, δὲν ὑπάρχουν καθεαντές, ἀλλὰ πάντα σὲ διαπλαστικὴ συστοιχία πρὸς τὶς σχέσεις παραγωγῆς. Γι' αὐτὸ δὲν μποροῦμε, σὲ μιὰ κοινωνία διαιρεμένη σὲ τάξεις, νὰ μιλᾶμε γιὰ «παραγωγικὴ» ἐργασία «οὐδέτερη» καὶ καθεαντή. Σὲ κάθε τρόπο παραγωγῆς διαιρεμένο σὲ τάξεις, παραγωγικὴ ἐργασία εἶναι ἐκείνη ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὶς σχέσεις παραγωγῆς τοῦ δοσμένου τρόπου παραγωγῆς, μὲ ἀλλὰ λόγια ἡ ἐργασία ποὺ καταλήγει στὴν ἴδιοτυπη καὶ κυρίαρχη μορφὴ ἐκμετάλλευσης. Σ' αὐτὲς τὶς κοινωνίες παραγωγὴ σημαίνει ταυτόχρονα διαιρεση σὲ τάξεις, ἐκμετάλλευση καὶ ταξικὴ πάλη.

8. Κατὰ συνέπεια, ἀπὸ οἰκονομικὴ ἀποψή, ἡ ἐργατικὴ τάξη δὲν προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ μισθό. Ὁ μισθὸς

εἶναι μιὰ μορφὴ κατανομῆς τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὶς σχέσεις τῆς ἀγορᾶς καὶ στὶς μορφὲς «τοῦ συμβολαίου» ἀγορᾶς-πώλησης τῆς ἐργατικῆς δύναμης. Ὡστε ἐνῶ κάθε ἐργάτης εἶναι μισθωτός, κάθε μισθωτὸς δὲν εἶναι ἀναγκαστικὰ ἐργάτης, γιατὶ κάθε μισθωτὸς δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὰ παραγωγικός. Ἀν οἱ κοινωνικὲς τάξεις, ἀπὸ οἰκονομικὴ ἀποψή, δὲν δρίζονται μὲ βάση τὴν κλίμακα τῶν «εἰσοδημάτων» (πλούσιοι - φτωχοί), δὲν δρίζονται ἐπίσης ἀπὸ τὴν κατάσταση τῶν φορέων τους μὲ βάση τὴν ἵεραρχία τῶν μισθῶν. Βέβαια ἡ μισθολογικὴ κατάσταση ἔχει σημαντικὴ ἐνδεικτικὴ ὁξία γιὰ τὸν ταξικὸ προσδιορισμὸ ἀλλὰ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ταξικῆς θέσης. Τὸ ἴδιο ἰσχύει ἄλλωστε καὶ γιὰ τὶς δονομαζόμενες κοινωνικὲς ἀνισότητες: διανομὴ κερδῶν, κατανομὴ εἰσοδημάτων, ἀνισότητα φορολογίας κ.λπ. Ὁπως σὲ κάθε κοινωνικὴ ἀνισότητα, ἡ ἵεραρχία τῶν μισθῶν δὲν ἀποτελεῖ κλίμακα μονῆς κατευθύνσεως, συνεχὴ καὶ δύμοιογενή, δπου δῆθεν τοποθετοῦνται ἄπομα ἡ δμάδες καὶ στὴν δποία οἱ ἀνώτερες δμάδες κατέχουν τὶς ὑψηλότερες βαθμίδες καὶ οἱ κατώτερες τὶς χαμηλότερες: ἡ ἵεραρχία μισθῶν εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ταξικῶν φραγμῶν.

**Η ἀποκοπὴ τῶν ἐργαζομένων
ἀπὸ τὰ μέσα παραγωγῆς
μετέτρεψε τὴν ἐργασία
σὲ ἐμπόρευμα,
καὶ γενίκευσε τὴν
ἐμπορευματικὴ παραγωγή.**

8.1. Πρέπει, δύως, νὰ ὑπογραμμίσουμε δτὶ οἱ ταξικοὶ φραγμοὶ καὶ ἡ διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ τους συνεπάγονται, γιὰ δρισμένα σύνολα φορέων, ἴδιοτυπες καὶ συμπυκνωμένες κοινωνικὲς ἀνισότητες, ἀνάλογα μὲ τὶς διάφορες τάξεις στὶς δποίες ἐντάσσονται οἱ ἐνλόγω φορεῖς: π.χ. οἱ νέοι καὶ οἱ γέροι. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς γυναικες, ἀν καὶ ἡ περίπτωσή τους εἶναι πολὺ πιὸ σύνθετη καὶ διαφορετικῆς φύσης. Γιατὶ στὴν περίπτωση τῶν γυναικῶν δὲν ἀνακύπτουν μόνο τὰ ὑπεροποσδιορισμένα ἀποτέλεσματα τῆς διαιρέσης τῆς κοινωνίας σὲ τάξεις, ἀλλὰ ἀκόμη, στὸ πλαίσιο τοῦ κοινωνικοῦ καταμερισμοῦ ἐργασίας, ὑπάρχει μιὰ ἴδιοτυπη ἀρθρωση τόσο τοῦ ταξικοῦ δσο καὶ τοῦ σεξουαλικοῦ καταμερισμοῦ.

9. Ἡ διαδικασία παραγωγῆς συντίθεται, λοιπόν, ἀπὸ τὴν ἐνότητα τῆς ἐργασιακῆς διαδικασίας καὶ τῶν σχέσεων παραγωγῆς. Ἄλλα στοὺς κόλπους αὐτῆς τῆς ἐνότητας ἡ ἐργασιακὴ σχέση, ποὺ περιλαμβάνει τὴν τεχνολογία καὶ τὴ διαδικασία τῆς τεχνικῆς, δὲν κατέχει τὸν κυρίαρχο δόλο. Ἡ ἐργασιακὴ διαδικασία καὶ

οι παραγωγικές δυνάμεις κυριαρχούνται πάντα άπό τις σχέσεις παραγωγής, έπιβάλλοντάς τους τὸν δικό τους ἔξοντα πλεύσης. "Αλλώστε ή δεσπόζουσα θέση τῶν σχέσεων παραγωγῆς στὶς παραγωγικές δυνάμεις δίνει στὴν συνάρθρωσή τους τὴν μορφὴν μᾶς διαδικασίας παραγωγῆς καὶ ἀναπαραγωγῆς.

9.1. Απὸ τὸν κυρίαρχο ρόλο τῶν σχέσεων παραγωγῆς ἀπορρέει ὁ διαπλαστικὸς ρόλος τῶν πολιτικῶν καὶ ἰδεολογικῶν σχέσεων στὸν δομικὸ προσδιορισμὸ τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Οἱ σχέσεις παραγωγῆς (καὶ οἱ σχέσεις ποὺ τὶς συνθέτουν: οἰκονομικὴ ἴδιοκτησίαν), μὲ τὴν μορφὴν συνακόλουθων ἔξουσιῶν, μεταφράζονται σὲ ταξικὴ ἔξουσία. Οἱ ἔξουσίες αὐτὲς συνδέονται διαπλαστικὰ μὲ τὶς πολιτικές καὶ ἰδεολογικὲς σχέσεις ποὺ τελικὰ τὶς ἐπικυρώνουν καὶ τὶς νομομοποιοῦν. Ἐτοι, οἱ πολιτικοὶ ἰδεολογικὲς σχέσεις δὲν εἶναι κάτι ποὺ ἀπλῶς ἐπιπροστίθεται στὶς προϋπάρχουσες σχέσεις παραγωγῆς, ἀλλὰ εἶναι καὶ οἱ ἕδιες παροῦσες στὴ διαμόρφωση τῶν σχέσεων παραγωγῆς, μὲ τὶς προσιδιάζουσες σὲ κάθε τρόπο παραγωγῆς μορφές. Η διαδικασία παραγωγῆς καὶ ἐκμετάλλευσης εἶναι ταυτόχρονά διαδικασία ἀναπαραγωγῆς τῶν σχέσεων κυριαρχίας-ὑποταγῆς, πολιτικῆς καὶ ἰδεολογικῆς.

9.2. Στὸ ἐπίπεδο τῶν σχέσεων παραγωγῆς δὲ κοινωνικὸς καταμερισμὸς ἐργασίας, δύποτε ἐκφράζεται μὲ τὴν ἰδιόμορφη παρουσία τῶν πολιτικῶν καὶ ἰδεολογικῶν σχέσεων κατὰ τὴ διαδικασία παραγωγῆς, κυριαρχεῖ στὸν τεχνικὸ καταμερισμὸ ἐργασίας: Τὶς συνέπειες τῆς ἔξαρτησης τοῦ τεχνικοῦ καταμερισμοῦ ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ καταμερισμὸ ἐργασίας τὶς βρίσκουμε στὴν περίπτωση τῆς «διεύθυνσης καὶ ἐπιτήρησης» τῆς ἐργασιακῆς διαδικασίας ἀλλά, ἐπίσης, στὸ ζήτημα τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς τάξης τῶν μηχανικῶν καὶ τεχνικῶν τῆς παραγωγῆς. Ἐδῶ ἄς σημειώσουμε ὅτι στὸν γενικότερο προσδιορισμὸ τῶν κοινωνικῶν τάξεων μόνο ἀν ἐκτιμήθοιν σωστὰ αὐτὲς οἱ θεμελιώδεις μαρξιστικὲς προτάσεις θὰ κατανοηθεῖ ὁ ἀποφασιστικὸς ρόλος τῆς διάκρισης «χειρονακτικὴ-πνευματικὴ ἐργασία».

Γ. Τρόπος παραγωγῆς καὶ κοινωνικὸς σχηματισμός

10. Τὰ προηγούμενα μᾶς ὑποχρεώνουν νὰ ἐρευνήσουμε τὴν θεμελιώδη γιὰ τὴ μαρξιστικὴ θεωρία διάκριση τῶν ἔννοιῶν τρόπος παραγωγῆς καὶ κοινωνικὸς σχηματισμός. (...)

10.1. "Οταν ἀναφερόμαστε στὸν τρόπο παραγωγῆς, ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ἔνα ἀφηρημένο-τυπικὸ ἀντικείμενο, τοποθετούμαστε σὲ γενικὸ καὶ ἀφηρημένο ἐπίπεδο, μιολονότι αὐτὴ καθεαυτὴ ἡ ἔννοια τοῦ τρόπου παραγωγῆς καλύπτει ταυτόχρονα τὶς σχέσεις παραγωγῆς, τὶς πολιτικές καὶ τὶς ἰδεολογικές σχέσεις, λογουχάρῃ στὸν δουλοκτητικό, φεούδαλικό, τὸν καπιταλιστικὸ κ.λπ., τρόπο παραγωγῆς. Ἀλλὰ οἱ τρόποι

παραγωγῆς ὑπάρχουν καὶ ἀναπαράγονται ὡς συγκεκριμένα εἰδὴ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ, ἵστορικὰ προσδιορισμένα, π.χ. ἡ Γαλλία, ἡ Ἀγγλία, ἡ Γερμανία κ.λπ. τὴν τάδε συγκεκριμένη στιγμὴ τῆς ἵστορικῆς διαδικασίας. Σὲ κάθε περίπτωση πρόκειται γιὰ κοινωνικοὺς σχηματισμοὺς πρωτότυπους, γιατὶ εἶναι ἀντικείμενα πραγματικὰ —συγκεκριμένα καὶ μοναδικά.

Ωστόσο κάθε κοινωνικὸς σχηματισμὸς περιλαμβάνει περισσότερους τρόπους καὶ μορφές παραγωγῆς, οἱ δοκιμασίες συνάρθρωνται μὲ ἰδιότυπο τρόπο. Π.χ. οἱ καπιταλιστικὲς κοινωνίες τῆς Εὐρώπης στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα ἀπαρτίζονται ἀπὸ στοιχεῖα τοῦ φεούδαλικοῦ τρόπου παραγωγῆς, ἀπὸ τὴν μορφὴν τῆς ἀπλῆς ἐμπορευματικῆς καὶ τὴς χειροτεχνικῆς-βιοτεχνικῆς παραγωγῆς (μορφὴ μετάβασης τῆς φεούδαλικής στὸν καπιταλισμό), καὶ ἀπὸ τὸν καπιταλιστικὸ τρόπο

**· Ή ἔννοια
«ἄρχον συγκρότημα»
ὑποδηλώνει μιὰ ἰδιότυπη
συμμαχία ἔχουσίας
τῶν κυρίαρχων τάξεων
μὲ τμήματα τάξεων.
ἡ ἔννοια «λαὸς»
ὑποδηλώνει
μιὰ ἰδιότυπη συμμαχία
τῶν τάξεων ποὺ ὑφίστανται
τὴν ἐκμετάλλευση
καὶ τὴν κυριαρχία.**

παραγωγῆς μὲ τὴ μορφὴ τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ καὶ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ. Ωστόσο δλοι αὐτοὶ οἱ κοινωνικοὶ σχηματισμοὶ ἥταν καπιταλιστικοί, γιατὶ κυριαρχοῦ τρόπος παραγωγῆς ἥταν ὁ καπιταλιστικός.

Πράγματι σὲ κάθε κοινωνικὸ σχηματισμὸ διαπιστώνουμε τὴν ὑπεροχὴν ἐνὸς δρισμένου τρόπου παραγωγῆς. Η ὑπεροχὴ ἐνὸς δρισμένου τρόπου παραγωγῆς προκαλεῖ, στὶς ἄλλες μορφές καὶ τρόπους παραγωγῆς, σύνθετα ἀποτέλεσματα ἀποσύνθεσης-διατήρησης καὶ ἀποδίδει στὸν κοινωνικὸ σχηματισμὸ τὸν ἰδιαίτερο χαρακτήρα τους (φεούδαλικό, καπιταλιστικὸ κ.λπ.), μὲ ἔξαρτηση τὶς αὐτησηὰ μεταβατικὲς περιόδους ποὺ χαρακτηρίζονται ἀπὸ μιὰ ἰδιόμορφη ἴσοροπία τῶν διαφόρων μορφῶν καὶ τρόπων παραγωγῆς.

"Ἄς ξαναρθοῦμε τώρα στὸ ζήτημα τῶν κοινωνικῶν τάξεων. "Αν συγκρατήσουμε μόνο τὸ κριτήριο τοῦ τρόπου παραγωγῆς, τότε σὲ κάθε κοινωνικὸ σχηματισμὸ πιστοποιοῦμε τὴν ὑπαρξην δύο τάξεων, ποὺ εἶναι παροῦσες στὸ σύνολο τοῦ πολιτικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ

ίδεολογικού προσδιορισμού του: Δηλαδή: τὴν ἐκμετάλλευτρια καὶ συνάμα, ἀπὸ πολιτικὴ καὶ ίδεολογικὴ ἄποψη, κυρίαρχη τάξη, ἀπὸ τὴ μιά, καὶ τὴν τάξη ποὺ ὑφίσταται τὴν ἐκμετάλλευση, κυριαρχούμενη πολιτικὰ καὶ ίδεολογικά, ἀπὸ τὴν ἄλλη: κύριοι καὶ σκλάβοι (στὸν δουλοκτητικὸν τρόπο παραγωγῆς), ἄρχοντες καὶ δουλοπάροικοι (στὸν φεουδαλικὸν τρόπο παραγωγῆς), ἀστοὶ καὶ ἐργάτες (στὸν καπιταλιστικὸν τρόπο παραγωγῆς).

Ομως, μιὰ συγκεκριμένη κοινωνία, ἔνας κοινωνικὸς σχηματισμός, περιλαμβάνει περισσότερες ἀπὸ δύο τάξεις, ίδιαίτερα στὸ βαθμὸν ποὺ περιλαμβάνει περισσότερους τρόπους καὶ μορφὲς παραγωγῆς. Καὶ δηντος, δὲν ὑπάρχει κανένας κοινωνικὸς σχηματισμὸς ποὺ νὰ περιλαμβάνει μόνο δύο κοινωνικὲς τάξεις. Ἀντίθετα ἐπαληθεύεται πάντοτε ὅτι οἱ δύο θεμελιακὲς τάξεις κάθε κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ, δύον καὶ ἐμφανίζεται ἡ κύρια ἀντίφαση, εἴναι οἱ τάξεις τοῦ κυριαρχοῦ, στὸν δοσμένο σχηματισμό, τρόπου παραγωγῆς: ἡ ἀστικὴ τάξη καὶ ἡ ἐργατικὴ, ἀν πρόκειται γιὰ καπιταλιστικὸν κοινωνικὸν σχηματισμό.

10.2. Ήστόσο, οἱ κοινωνικοὶ σχηματισμοὶ δὲν εἴναι ἡ ἀπλὴ ἀποκρυστάλλωση καὶ διάταξη στὸ χῶρο τρόπων καὶ μορφῶν παραγωγῆς σὲ καθαρὴ μορφὴ, δὲν εἴναι δηλαδὴ προϊόντα ἐνὸς ἀπλοῦ στοιβάγματος. Οἱ κοινωνικοὶ σχηματισμοί, ἐπειδὴ ὑπάρχει ἡ πάλη τῶν τάξεων, εἴναι ὁ οὐσιαστικὸς χῶρος ὑπαρξῆς καὶ ἀναπαραγωγῆς τῶν τρόπων καὶ τῶν μορφῶν παραγωγῆς. Ἔνας τρόπος παραγωγῆς δὲν ἀναπαράγεται καὶ δὲν ὑπάρχει καθεαυτός, καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἴναι δυνατὴ δηποιαδήποτε περιοδολόγηση του. Μόνο ἡ πάλη τῶν τάξεων μέσα στοὺς κοινωνικοὺς σχηματισμοὺς ἀποτελεῖ τὴν κινητήρια δύναμη τῆς ἴστορίας: ἡ ἴστορικὴ προχωρητικὴ διαδικασία ἔχει ὡς χῶρο ὑπαρξῆς τοὺς κοινωνικοὺς σχηματισμούς.

Ἄπο τὴν προηγούμενη διαπίστωση ἀπορρέουν σημαντικὲς συνέπειες γιὰ τὴν ἀνάλυση τῶν κοινωνικῶν τάξεων: οἱ κοινωνικές τάξεις δὲν μπορεῖ νὰ ἔξαχθοῦν ἐπαγωγικά ἀπὸ μιὰ ἀφροδημένη δινάλυση τῶν μορφῶν καὶ τρόπων παραγωγῆς, διότι, ἀν πάρουμε ὑπόψη τὴ συγκεκριμένη ἀμοιβαία σύγκρουση τους, δὲν θὰ τὶς ἔναντιθοῦμε ἀναλλοιώτες στὸν κοινωνικὸν σχηματισμό.

Ἄπο τὴ μιά, ἡ ὑπόσταση τῶν κοινωνικῶν τάξεων προσβάλλεται ἀπὸ τὴν ταξικὴ πάλη ποὺ ἔστυλίγεται στὸν συγκεκριμένο κοινωνικὸν σχηματισμό. Ἐδῶ δοφείλεται τὸ φαινόμενο τῆς πόλωσης τῶν ἄλλων κοινωνικῶν τάξεων γύρω ἀπὸ τὶς δύο θεμελιακές τάξεις, π.χ. στὶς καπιταλιστικὲς κοινωνίες γύρω ἀπὸ τὴν ἀστικὴ καὶ τὴν ἐργατική, πράγμα ποὺ ἔχει ἀποφασιστικὲς καὶ σύνθετες ἐπιπτώσεις καὶ στὶς ἄλλες τάξεις καὶ στὶς ἕιδες τὶς θεμελιακές τάξεις.

Ἄπο τὴν ἄλλη, οἱ τάξεις ἐνὸς κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ βρίσκονται σὲ σχέση ἀλληλεξάρτησης πρὸς ἄλλους κοινωνικοὺς σχηματισμούς, ἄρα σὲ σχέση συνεξάρτησης πρὸς τὶς τάξεις ἄλλων κοινωνικῶν σχηματισμῶν. Τοῦτο, στὴν περίπτωση τοῦ ἴμπεριαλισμοῦ, μᾶς δίνει τὴν ἔννοια τῆς ἴμπεριαλιστικῆς ἀλυσίδας: δὲν ἴμπεριαλισμός, ὡς διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ τοῦ κα-

πιταλισμοῦ, ἔχει γιὰ χῶρο ὑπαρξῆς ὅχι τὸν καπιταλιστικὸν τρόπο παραγωγῆς καθεαυτὸν ἀλλὰ τὸν κοινωνικὸν σχηματισμούς.

Δ. Κοινωνικὲς τάξεις, στρώματα, τμήματα, καὶ κοινωνικὲς κατηγορίες

11. Η μαρξιστικὴ θεωρία τῶν κοινωνικῶν τάξεων διακρίνει ἐπίσης τμήματα καὶ στρώματα τάξεων, ἀνάλογα πρὸς τὶς διάφορες τάξεις, παρακολουθώντας τὶς διαφοροποιήσεις στὸ ἐπίπεδο τῆς οἰκονομίας καὶ τὸν, ίδιαίτερα σημαντικὸν ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, ρόλο τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ίδεολογικῶν σχέσεων. Διακρίνει ἐπίσης τὶς κοινωνικὲς κατηγορίες, ποὺ προσδιορίζονται κυρίως ἀπὸ τὴ θέση τους στὶς ίδεολογικὲς καὶ πολιτικὲς σχέσεις. Ἐδῶ ἐντάσσονται καὶ οἱ περιπτώσεις τῆς κρατικῆς γραφειοκρατίας, ποὺ δρίζεται ἀπὸ τὴ σχέση της μὲ τοὺς κρατικοὺς μηχανισμούς, καὶ τῶν διανοούμενων, ποὺ δρίζονται ἀπὸ τὸ ρόλο τους στὴν ἐπεξεργασία καὶ τὴ διάδοση τῆς ίδεολογίας. Οἱ διαφοροποιήσεις γιὰ τὶς δόποις γίνεται λόγος, καὶ γιὰ τὶς δόποις ἡ ἀναφορὰ στὶς ίδεολογικὲς καὶ πολιτικὲς σχέσεις εἴναι πάντοτε ἀπαραίτητη, ἔχουν μεγάλη σημασία, γιατὶ τὰ τμήματα, τὰ στρώματα καὶ οἱ κατηγορίες, συχνὰ καὶ ἀνάλογα μὲ τὴ συγκεκριμένη συγκυρία, μπορεῖ νὰ διαδραματίζουν ἔνα ρόλο σχετικὰ αὐτόνομης κοινωνικῆς δύναμης.

Ωστόσο η ὑπαρξη τμημάτων, στρωμάτων καὶ κοινωνικῶν κατηγοριῶν δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάνει νὰ νιονθετήσουμε τὴν ἄποψη ὅτι τάχα ὑπάρχουν ἔξωτερικὲς «κοινωνικὲς δόμαδες», δίπλα ἢ πάνω ἀπὸ τὶς τάξεις. Τὰ τμήματα τάξεων εἴναι πάνω ἀπ' ὅλα τμήματα τάξεων: π.χ. ἡ ἐμπορικὴ ἀστικὴ τάξη εἴναι τμῆμα τῆς ἀστικῆς τάξης· τὸ ἵδιο ἡ ἐργατικὴ ἀριστοκρατία εἴναι στρώμα τῆς ἐργατικῆς τάξης. Οἱ κοινωνικὲς κατηγορίες ἔχουν ἐπίσης μιὰ ταξικὴ ἔνταξη, ἀν καὶ οἱ φορεῖς τους κατὰ κανόνα προέρχονται ἀπὸ πολλὲς κοινωνικὲς τάξεις.

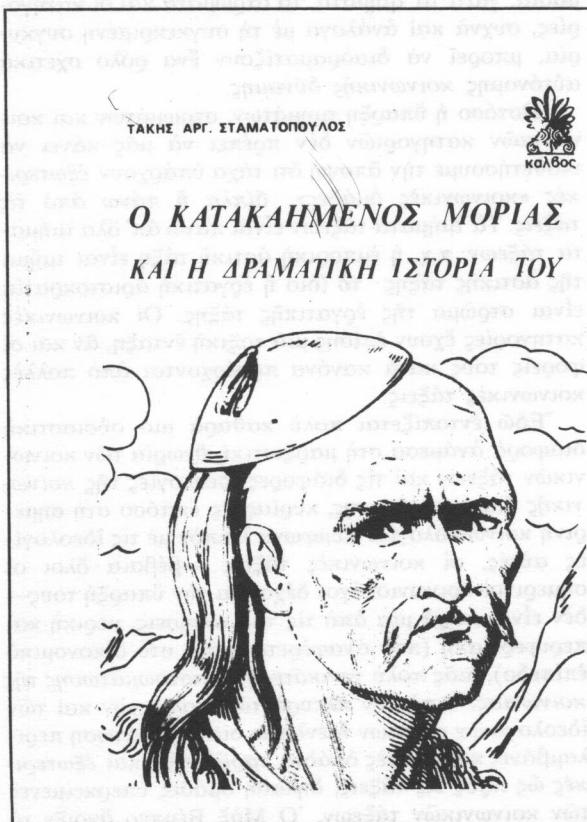
Ἐδῶ ἐντοπίζεται πολὺ καθαρὰ μιὰ οὐσιαστικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ μαρξιστικὴ θεωρία τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ τὶς διάφορες ίδεολογίες τῆς κοινωνικῆς διαστρωμάτωσης, κυρίαρχες ώστόσο στὴ σημερινὴ κοινωνιολογία. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὶς ίδεολογίες αὐτές, οἱ κοινωνικές τάξεις —βέβαια ὅλοι οἱ σημερινοὶ κοινωνιολόγοι δέχονται τὴν ὑπαρξή τους— δὲν εἴναι παρὰ μία ἀπὸ τὶς ταξινομήσεις, μερικὴ καὶ περιφερειακή (ποὺ ἀναφέρεται μόνο στὸ οἰκονομικὸν ἐπίπεδο), μᾶς πολὺ γενικότερης διαστρωμάτωσης τῆς κοινωνίας. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ίδεολογικῶν σχέσεων ἡ ἐνύλωγη διαστρωμάτωση περιλαμβάνει κοινωνικές δόμαδες παράλληλες καὶ ἔξωτερικὲς ώς πρὸς τὶς τάξεις, δηλαδὴ δόμαδες ὑπεροχείμενες τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ό Μάξ Βέμπερ ἀνοίξει τὸ δρόμο αὐτῆς τῆς κοινωνιολογίας, καὶ σήμερα μποροῦμε νὰ σημειώσουμε τὰ διάφορα ρεύματα τῆς θεωρίας τῶν πολιτικῶν «ἔλιτ» ποὺ ἔχουν τεράστια διάδοση.

E. "Αρχον συγκρότημα και «λαός»

12. Ή συνάρθρωση τοῦ δομικοῦ ταξικοῦ προσδιορισμοῦ καὶ τῆς ταξικῆς τοποθέτησης στὸ πλαίσιο ἐνὸς κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ, χώρου ὑπαρξῆς, τελικά, τῆς συγκυρίας, μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἀναδείξουμε ἵδιαιτερες ἔννοιες, ποὺ ὅταν ὀνόμαζα ἔννοιες στρατηγικῆς καὶ πού, ἀκριβῶς, καλύπτουν φαινόμενα ταξικῆς πόλωσης καὶ συμμαχίας. Στὴν περίπτωση τῶν κυρίαρχων τάξεων προκύπτει ἡ ἔννοια τοῦ «ἀρχοντος συγκροτήματος» ποὺ ὑποδηλώνει μιὰ ἰδιότυπη συμμαχία ἔξουσίας τῶν κυρίαρχων τάξεων καὶ τημάτων τάξεων. Στὴν περίπτωση τῶν κυριαρχούμενων τάξεων προκύπτει ἡ ἔννοια «λαός» ἡ δοπία ὑποδηλώνει ἐπίσης μιὰ ἰδιότυπη συμμαχία τῶν τάξεων ποὺ ὑφίστανται τὴν ἐκμετάλλευση καὶ τὴν κυριαρχία. Οἱ ἔννοιες αὐτές δὲν ὑπακούουν στὸ ἴδιο καθεστώς μὲ τὸ καθεστώς τῶν ἔννοιῶν ποὺ ἔχουν συζητηθεῖ ὅς τὸ σημεῖο αὐτό. Π.χ. μιὰ τάξη, τημάτια τάξης ἢ στρῶμα, ἀνάλογα μὲ τὸν δοσμένο

κοινωνικὸ σχηματισμό, τὸ στάδιο ἢ τὴ φάση ἀνάπτυξής του καὶ τὴ συγκυρία, μετέχει ἢ δὲν μετέχει στὸ ἄρχον συγκρότημα, εἶναι ἢ δὲν εἶναι τημάτια τοῦ λαοῦ. Παραταῦτα οἱ κοινωνικὲς τάξεις, τὰ στρῶματα καὶ τημάτα, δύτας στοιχεῖα μιᾶς ταξικῆς συμμαχίας, δὲν χάνουν τὸν δομικὸ ταξικὸ προσδιορισμό τους, καὶ δὲν διαλύνονται σὲ ἕνα ἀδιαφοροποίητο συνονθύλευμα συμμαχίας-χοάνης. "Ας πάρουμε τὴν περίπτωση τοῦ λαοῦ: οἱ τάξεις καὶ τὰ τημάτα ποὺ τὸν συγκροτοῦν, διατηροῦν τὸν καθεστῶτα δομικὸ ταξικὸ προσδιορισμό τους. "Οταν π.χ. ἡ ἐθνικὴ ἀστικὴ τάξη συμβαίνει νὰ ἀποτελεῖ τημάτια τοῦ λαοῦ, παραμένει πάντα ἀστικὴ τάξη (ἀντιφάσεις στὸ πλαίσιο τοῦ λαοῦ). Οἱ κοινωνικὲς τάξεις καὶ τημάτα, συμμετέχοντας σὲ μιὰ συμμαχία, δὲν διαλύνονται λοιπὸν μέσα στὴν ταξικὴ συμμαχία, δημοσία διοικητικὴ ἰδεαλιστικὴ χρήση τοῦ δορυ «λαϊκὲς μάζες», ἢ ἀκόμη τοῦ δορυ «τάξη τῶν μισθωτῶν», μπορεῖ νὰ ἀφήσει νὰ ἔννοηθεῖ.

(Συνεχίζεται)

H. Marcuse

**ΕΞΟΥΣΙΑ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ**

